

voorjaar in Meijendel

DOOR GERRIT-JAN DE BRUIJN

Het was natuurlijk allang duidelijk dat we dit jaar een uitzonderlijk kille lente hebben te verduren, maar een sneeuwstorm op 2 mei, dat gaat te ver! Eigenlijk zou je een protestbrief willen schrijven, maar ja, aan wie? Dit keer zullen we de Duinwaterleiding niet voor de gang van zaken verantwoordelijk kunnen stellen. Toch heb ik behoefte mijn ongenoegen in het openbaar te uiten. Dat doe ik dan maar op deze plaats aan de hand van wat dagboekantekeningen.

maandag 26 februari gingen we met de projectgroep "kannibalisme" naar de Bierlap. Deze projectgroep gaat onderzoeken hoe het komt dat de Rode Bosmieren oorlog voeren. Het idee is dat deze mieren in het voorjaar al beginnen met de voortplanting nog voordat er in de omgeving genoeg prooi te vinden zijn om de jonge larfjes te kunnen voeden. De bosmierwerksters ontmoeten op hun vergeefse speurtochten naar prooi de werksters van buurnesten en beschouwen deze als prooi. Dit gebeurt natuurlijk wederzijds en zo kunnen enorme veldslagen ontstaan met duizenden slachtoffers per dag. De gedode burens worden naar het nest gedragen en dienen daar als voedsel voor de opgroeiende larven. Dit jaar willen we, door bij één nest nauwkeurig te tellen wat er naar binnen en naar buiten gebracht wordt en te schatten hoeveel potentiële prooidieren in de omgeving zijn, kijken of we het ontstaan, het verloop en het ophouden van veldslagen kunnen begrijpen uit de voedseltoestand. Uit waarnemingen van vorig jaar maakten we op dat we dan het beste per 1 maart konden beginnen en het weer in februari had ons doen besluiten ook met de voorbereidingen te wachten tot vandaag.

Zodra we de duinen binnen fietsen zien we dat we niet te laat zijn. Noch een veelbelovende vinkeslag, noch groepjes noordwaarts trekkende leeuweriken en ganzen kunnen bij ons de indruk wegnemen dat het nog volop winter is. Hier en daar ligt sneeuw en de mierenesten zijn met een dikke ijskorst bedekt. Wat versgehakte spechtegaten wijzen erop dat die ijskorst gelukkig niet te dik was voor de groene spechten zodat deze tot

nog toe de winter goed door hebben kunnen komen.

Wat ons door het hele duin opvalt is de sterke vraatschade aan meidoorn en kardinaalsmuts. Door de sneeuwlaag op en de vorst in de grond hebben de konijnen zich de afgelopen maanden hoofdzakelijk in leven moeten houden door het schillen van bomen en struiken. Bij nader onderzoek blijken ook kruipwilg, populier en eik te zijn aangeknaagd maar het meest opvallend zijn toch altijd de oranje vraatsporen op de meidoorns en de witte op de kardinaalsmutsen. Alleenstaande kardinaalsmutsen tot acht centimeter dik vonden we rondom geschild tot op kniehoogte.

Dit is weer zo'n jaar waarin het erop lijkt dat de kardinaalsmutsen in Meijendel toch definitief zijn uitgestorven. Maar ook nu zal het wel weer meevallen, net zoals alle voorgaande jaren, toen bleek dat zelfs de zwaarst gehavende struiken soms nog uitliepen, bloeiden en vrucht zetten, als ze tenminste in dat jaar niet ook nog werden geteisterd door droogte, zwarte bonenluis of stippelmot. Bovendien zien we ieder jaar weer dat de struiken op konijnenvraat reageren met extra wortelopslag, zodat juist dankzij de konijnen van die grote kardinaalsmutsen kunnen ontstaan. Bij de meidoorns staan de zaken weer anders: daar zien we wel dat de konijnen soms tot drie meter hoog in de struik klimmen, maar in hun dan wat ongemakkelijke positie zijn ze maar zelden in staat om een tak helemaal rondom te schillen, zodat herstel goed mogelijk is.

dinsdag 6 maart Zaterdagmiddag tot en met zondagochtend heeft het geregend, zodat de vorst nu

wel uit de grond is. Daarna scheen een paar dagen de zon om de grond op te drogen. Nu gaat het allemaal beginnen: de sneeuw-klokjes bloeien en de bosmieren zijn aan het zonnen! Deze beide verschijnselen treden meestal ongeveer een maand eerder op, maar als het weer goed blijft zal de achterstand wel snel ingelopen worden. De elzekatjes zien er nog niet naar uit dat ze snel open zullen gaan, maar de esekatjes piepen op sommige plaatsen uit hun knoppen, zoals ook wilgekatjes dat zo leuk kunnen doen.

Die sneeuw-klokjes moeten in de Bierlap omstreeks 1830 zijn geplant door boeren, die in die tijd probeerden zich hier een bestaan te vestigen. Maar de plaatsen waar ze nu staan zijn wel een paar honderd meter verwijderd van de plaatsen waar de boerderijen stonden: dichtbij de grens tussen de twee landerijen vinden we twee groeiplaatsen. Op de ene plek lijken ze in de loop van de laatste dertig jaar wat achteruit te gaan, op de andere plek vindt juist een flinke uitbreiding plaats. Dat laatste zal wel te maken hebben met de aanwezigheid van rode bosmieren, die verzot zijn op de zaden en daar in juni en juli ijverig mee rond-sjouwen.

Maar zover is het nu nog lang niet. Het enige wat de bosmierwerksters nu doen is zonnen: in dikke lagen liggen ze op de nesten, maar geen mier komt ook maar één stap daarbuiten. Tot nog toe zijn er drie functies voor dit zonnen bedacht:

Ten eerste zou het dienen voor het opwarmen van de diepere lagen van het nest. Het blijkt namelijk dat de wersters steeds in en uit lopen: als ze een tijdje in de zon hebben gezeten gaan ze naar binnen, daar koelen ze af en vervolgens komen ze weer naar buiten. Maar de calorische die deze diertjes zodoende mee naar beneden nemen

schijnen toch geen belangrijke bijdrage te kunnen leveren aan het opwarmen van het nest.

Ten tweede zou het dienen als wekmechanisme: als er één werkster in het nest verdwijnt komen er even later wel vijf voor terug. Zo kunnen als de zon blijft schijnen steeds diepere lagen uit hun winterrust worden gewekt, terwijl toch nog zo lang mogelijk werksters tot op drie meter diepte blijven schuilen tegen eventueel weer invallende koude.

Ten derde zou het dienen voor het opstarten van de fysiologie van de mieren. Onder invloed van de zonnewarmte ontwikkelen zich klieren die feromonen produceren voor de opgroeiende larven. Daardoor kunnen die zich ontwikkelen tot vruchtbare vrouwtjes. Een vrouwelijke larve, die deze feromonen onvolgende krijgt, ontwikkelt zich tot onvruchtbare werkster. Door het zondgedrag in het vroege voorjaar zijn de eerste mieren die uit de pop komen geslachtsdieren die in april of mei hun bruidsvlucht hebben. Pas daarna komt de massaproductie van de werksters op gang.

Hoe dan ook, dat zonnen moet wel een erg nuttige bezigheid zijn, want het is ook erg riskant. Zo'n overvloed van lekkere hapjes in een tijd van schaarste trekt allerlei vogels aan. Vooral in de eerste dagen van de zonperiode, als de mieren nog weinig mierezuur produceren, zijn we mezen en staartmezen gretig in de wriemelende massa pikken.

maandag 19 maart Eindelijk bloeien de eerste elzen. Dat is meer dan een halve maand te laat. Alle elzen in de Bierlap staan keurig op rijtjes. Ze zijn hier in de eerste helft van de vorige eeuw geplant langs de toen gegraven boereslootjes. Als je de toestand nu ziet vraag je je af hoe iemand op het idee kon komen om in zo'n gortdroog duin slootjes te graven en elzen te planten. Toch was destijds de wateroverlast in de Bierlap zo groot, dat een goed afwateringssysteem een eerste vereiste was voor de ontginning. Het is duidelijk, dat de infiltratie voor de waterstand in de Bierlap niet tot gevolg heeft gehad dat de oude toestand van voor het begin van de waterwinning zich heeft hersteld.

maandag 26 maart In het afgelopen zonnige weekeinde zijn de eieren uitgekomen van de takluis op de kruipwilg. Vandaag werden de jonge takluisjes al druk door de rode bosmierwerksters bezocht. Ik geloof niet dat zulke kleine takluisjes al hoeveelheden honingdauw van enige betekenis afscheiden. Het lijkt mij meer toe dat de mieren er vast bij gaan zitten om er een claim op te leggen. Ze zijn er dan ook dag en nacht, weer of geen weer. Zelfs met sneeuw en hagel heb ik ze bij jonge takluisjes op de kruipwilg aangetroffen.

kandelaartje

woensdag 5 april Vorige week hoorden we de eerste tjiftjaf, dat was 17 dagen later dan vorig jaar. Gisteren was alles weer wit door sneeuw en rijp, maar vandaag vonden we de eerste espekatsjes in bloei, dat is ongeveer een maand later dan de vorige jaren. Ook de rode bosmieren hebben ze al ontdekt en ze zijn ijverig bezig met honing verzamelen. "Ons" miere-nest is duidelijk aan het stoken: de temperatuur was 16,5 °C, veel hoger dan het dit jaar ergens in de omtrek is geweest. Dat moet dus fysiologische warmteontwikkeling van de mieren zelf zijn geweest. Overigens was hetzelfde nest vorig jaar elf dagen eerder met dit stoken begonnen.

zondag 15 april Een week geleden hoorden we de eerste fitis en zagen we het eerste bloeiende vroegeling, sterremuur en kleine veldkers. Inmiddels zijn de eerste bosmiergevechten begonnen en de eerste paardebloemen in bloei. Er was vandaag een heleboel nieuws te beleven: paarse dovenetel, klimop-ere-

prijs, heermoes, zandhoornbloem en kruipwilg stonden in bloei; boompieper, roodstaart en zwarte specht waren hun territorium aan het verdedigen. De bosmieren hebben de honing in de krupwilgkatjes alweer gevonden. De honing in de populierekatjes is nu op, de bosmieren zoeken deze bomen grondig af naar iets eetbaars en komen met tientallen kleine gele rupsjes terug. Dat is nog eens een goede truc: een legertje mieren aanlokken met wat honing en dan de productie stopzetten en je door de aldus gefopte diertjes laten zuiveren van ongedierte.

Het is dit jaar voor het eerst dat de zwarte specht een broedterritorium vestigt. Tot nog toe werd hij 's winters wel gezien, maar in de lente stook hij toch steeds weer oostwaarts. Hij roffelt als een bonte specht en lacht als een groene. Er is wel verschil te horen, maar de groene specht vindt het zelf toch wel zoveel op zijn eigen gelach lijken, dat hij het raadsaam oordeelt om er op te antwoorden. Als deze vetiging doorzet dan krijgen de groene spechten er een concurrent en de mieren er een geduchte roofvijand bij.

vrijdag 27 april De zwaluwen vliegen al een weekje rond, maar pas vandaag hoorden we de nachtegaal. Bloeiend vonden we bosviooltje, zandmuur, winterpostelein, kandelaartje, ruw vergeet-me-nietje en hondsdrif. Nu pas is voor mij de verzameling voorjaarsbloeiers compleet. Op de uitlopende kardinaalsmutsen zijn de zwarte bonenluizen uit hun eieren gekropen. Ze worden onmiddellijk door mieren bezocht: op sommige struiken de rode bosmier, op andere de glanzende houtmier of de bruine wegmier. Bosmieren vinden we nu ook op takluis in de berken, op zoek naar rupsjes in de uitlopende meidoorn en op de nog niet uitgekomen eieren van de eiketakluis. Bij die laatste zullen ze nog ruim een week moeten wachten voor ze uitkomen.

De projectgroep is nu al bijna twee maanden aan het werk en nog is er zo weinig verkeer op de mierepaden dat het nauwelijks de moeite waard is om het te gaan tellen. Ik heb er alle verwondering voor dat ze hebben volgehouden tot nog toe. Het valt niet mee om twee maanden te kijken naar bijna niets. ■